

PIRMASIS TELŠIŲ VYSKUPAS JUSTINAS STAUGAITIS (*1866 – †1943)¹

Stasys Vaitekūnas

Klaipėdos universitetas, Lietuvių katalikų MA

Anotacija

Pranešime kalbama apie dar mažai tyrinėtą temą – pirmąjį Telšių vyskupą Justiną Staugaitį, kurio pastangomis Žemaitijoje formavosi religijos ir kultūros centras – Telšiai su vyskupijos kurija, kunigų seminarija, kitomis religinėmis ir socialinėmis institucijomis. Vyskupo J. Staugaičio deka Bažnyčios autoritetas Žemaitijoje atgavo buvusių Didžiojo Žemaičių vyskupo Motiejaus Valančiaus laikų šlovę, buvo sutvarkyta Klaipėdos prefektūra, kuri vėliau prijungta prie Lietuvos bažnytinės provincijos. Vyskupo, politiko, Vasario 16 akto signataro Justino Staugaičio gyvenimas ir jo darbai – tai ne tik gražus palikimas, bet ir pavyzdys jaunajai kunigų ir tikinčių pasauliečių kartai.

Abstract

The paper deals with a less investigated subject – the life and activities of the first bishop Justinas Staugaitis in Telšiai. By his efforts were developed bishop's curia, established the theological college, different confessional and social institutions. By his attempt Žemaitija (Samogitia) have regained the former glory of the times of Great samogitian bishop Motiejus Valančius. The Klaipėda prefecture later was switched in Lithuanian Catholic Province under the big care of the first Telšiai bishop. The life and labours of the Lithuanian bishop, politician, the signatory of the February Act for the Independency of Lithuania, Justinas Staugaitis – also is the valuable abandonment and stimulating Standard for the younger generation of the priests and congregation.

Įvadas

Apie vieną labiausiai Lietuvos Bažnyčiai, valstybei ir tautai nusipelnusių veikėjų – vyskupą Justiną Staugaitį visuomenė dėl įvairių aplinkybių žino nedaug. Šiandien vyskupą Justiną Staugaitį galima apibūdinti pirmiausia kaip Lietuvos Tarybos (vėliau – Valstybės Tarybos), Vasario 16 akto signatarą, vieną iš dvidešimties žmonių, drįsusių Pirmojo pasaulinio karo metais vokiečių okupuotoje teritorijoje įgyvendinti lietuvių tautos svajonę – paskelbti Lietuvos nepriklausomybę. Būdamas Steigiamojo Seimo ir pirmojo Seimo vicepirmininku, antrojo Seimo pirmininku, jis su kitais bendraminčiais parengė pirmąją Lietuvos Konstituciją, padėjo teisinius pagrindus ūkio,

---

¹ Straipsnis spausdinamas kaip mokslinis pranešimas.

kultūros ir švietimo ugdymui. Kaip Seimo atstovas J. Staugaitis vadovavo delegacijoms, pasiūstoms į D. Britaniją, Prancūziją, Vokietiją, Italiją ir Vatikaną, siekiant Lietuvos valstybės pripažinimo.

Ypatingi santykiai klostėsi su Vatikanu. J. Staugaitis buvo bene svarbiausias asmuo, siekęs užmegzti ir normalizuoti santykius su Vatikanu, rūpinosi popiežiaus nunciजाus atsiuntimu į Lietuvą, Lietuvos Katalikų Bažnyčios atskirumu nuo Lenkijos bažnytinės provincijos, Katalikų bažnyčios reikalų tvarkymu, jos autoriteto kėlimu. 1926 m. paskirtas pirmuoju Telšių vyskupu, jis ne tik steigė naujas parapijas, statė bažnyčias, įkūrė kunigų seminariją Telšiuose, bet ir nuoširdžiai rūpinosi pastoraciniu darbu. Jo nuostata visada buvo ta pati: būti kartu su tauta, žmonėmis, padėti jiems rasti kelią į Bažnyčią.

Dar jaunystės metais aktyviai propagavo tautinius interesus, gynė lietuvių kalbą, reikalavo bažnyčiose pamokslus sakyti lietuviškai, kartu atkreipdamas kunigų dėmesį į taisyklingą kalbos vartojimą. Aktyviai dalyvavo lietuviškos spaudos leidime. Keletą metų Seinuose redagavo katalikišką žurnalą „Vadovas“, straipsnius tikybos, etikos, socialiniais ir politiniais klausimais spausdino laikraščiuose ir žurnaluose „Šviesa“, „Šaltinis“, „Vilniaus žinios“, „Viltis“, „Tiesos kelias“, „Naujoji Romuva“, „Švietimo darbas“. Nuo 1911 m. priklausė Lietuvos mokslo draugijai. Įdomu ir tai, kad daug rašė apie literatūrą, bažnytinį meną, giedojimą ir pan.

Atskirai galima paminėti jo nuopelnus švietimui. 1906 m. įkūrė katalikišką „Žiburio“ švietimo draugiją, kurios tikslas buvo steigti mokyklas, bibliotekas miesteliuose ir kaimuose. J. Staugaitis, būdamas kunigu, įsteigė pirmąjį vaikų darželį, senelių ir našlaičių namus Marijampolėje. Jo rūpesčiu įkurta Marijampolės mergaičių progimnazija. Pasisakymai mokytojų rengimo, švietimo klausimais neprarado aktualumo iki šiol. Deja, šiandieninė Lietuvos mokykla apie tai mažai žino, dažnai net nėra apie tai girdėjusi.

J. Staugaitis gimė 1866 m. lapkričio 14 d. Tupikų kaime, netoli Šakių ūkininkų šeimoje. Anksti netekęs motinos sunkiai skynėsi kelią į Šakių mokyklą, Marijampolės gimnaziją, vėliau – kunigų seminariją Seinuose. Kunigystė, kaip vėliau parodė gyvenimas, buvo jo pašaukimas, Aukščiausiojo skirto misija. Baigęs kunigų seminariją, kunigavo Lenkijoje (Blendove), buvo Lodzės parapijos vikaras, Varšuvos realinės berniukų gimnazijos kapelionas. Lietuvoje kurį laiką kunigavo Balbieriškyje, Alytuje, Panemunėje. Įsimintini metai praleisti Lekėčiuose, kur jo pastatytoje bažnyčioje tikintieji meldžiasi iki šiol.

J. Staugaičiui „iššūkių pilname pasaulyje XIX–XX amžiuje teko gyventi, bręsti, veikti, vadovauti Valstybės ir Bažnyčios institucijoms (...), apsisprendusiam tarnauti visų mūsų krašto gyventojų ne tik laikinai, bet ir galutinei laimei, ne tik medžiaginei, bet ir dvasinei jų gerovei“ (Boruta, 2011, p. 9). Toks gyvenimas sudėtingame pasaulyje nuolat reikalavo didžiulės nervinės įtampos, alino sveikatą. Vyskupas Justinas Staugaitis amžinybėn išėjo 1943 m. liepos 8 d., per patį vidurvasarį, vidudienyje.

1. Paskyrimo peripetijos

1926 m. balandžio 4 d. paskelbus Pijaus XI Konstituciją *Lituanorum gente*, ir suskirsčius Lietuvą į smulkesnes diecezijas (vyskupijas), pasikeitė ne tik vyskupijų teritorijų dydis, bet ir žmonių skaičius jose. Šiame suskirstyme ypatingos ribos nustatytos Kaišiadorių vyskupijai. Jai teko ilga ir siaura buvusios Vilniaus vyskupijos atkarpa, kuri, atskirta demarkacijos linijos nuo lenkų užgrobtos Vilniaus, buvo Lietuvos dalyje. Kaišiadorys tuo metu buvo tik nedidelis geležinkelio stoties miestelis, tad gal ir nelabai tiko būti vyskupijos centru, bet, matyt, Vatikano dar anksčiau buvo numatytas (čia verta prisiminti ir aukšto Šv. Sosto pareigūno iš pirmo žvilgsnio nereikšmingą apsistojimą šiame miestelyje pas mažai kam žinomą kunigą). Tuo Vatikanas norėjo parodyti, kad „Lietuva neatsizada Vilniaus, kad to krašto reikalai net Bažnyčios srityje bus tinkamai sutvarkyti tik tada, kai okupantai pasitrauks iš mūsų sostinės“ (Staugaitis, 2006, p. 317).

Teigiamai reikia vertinti ir Klaipėdos krašto, kaip prelatūros, priskyrimą naujai Telšių vyskupijai. Tai buvo nepriimtina dviem valstybėms – Lenkijai ir Vokietijai, kurios turėjo pretenzijų į šį kraštą ir guodėsi viltimi, kad Šv. Sostas klausimą spręs jų naudai. Reikia pripažinti, kad čia Sosto diplomatija buvo įžvalgi ir nepasidavė didžiosios katalikiškos Lenkijos ir įtakingos politiniame bei ekonominiame gyvenime Vokietijos spaudimui. Šis Vatikano žingsnis reiškė ir tai, kad jis juridškai pripažino 1923 m. Klaipėdos sukilimo padarinius.

Parengus teritorinį diecezijų suskirstymą, liko aktualus vyskupų skyrimo klausimas. Kandidatų parinkimas į vyskupus, deja, užtruko. To priežastis buvo rinkimai į III Seimą, kuriame laimėjo kairiųjų pažiūrų atstovai, o krikščionys demokratai, nors ir sąjungoje su Ūkininkų sąjunga bei krikščionimis darbininkais, daugumos negavo. Prasidėjo ir tam tikri nesutarimai krikščionių demokratų veikloje. Pralaimėjus rinkimus padažnėjo kaltinimų J. Staugaičiui ir iš kairiųjų bloko, ir iš bendražygių. Vieni, tarp jų ir A. Smetonos vadovaujami tautininkai, norėdami pateisinti laikmečio ekonomines ir politines problemas, stengėsi kaltę suversti buvusiai II Seimo valdžiai, be abejo, ir jos pirmininkui. Antrieji buvo nepatenkinti pralaimėjimu rinkimuose į III Seimą ir ieškojo kaltininkų, žinoma, sau kaltės neprisiimdami. Kaip įprasta, tokiais atvejais neapsieita be intrigų.

Arkivyskupas J. Matulaitis Šv. Sosto buvo įpareigotas pasiūlyti kandidatus į vyskupus ir arkivyskupą. Romos kandidatas į arkivyskupus – J. Matulaitis. Tam pritarė ir Lietuvos vyskupai. Vyskupas J. Matulaitis nuo to gynėsi ir vietoj savęs siūlė J. Staugaitį, P. Kuraitį, J. Skvirecką (Yla, 1993, p. 317; Vaitekūnas, 2011, p. 346). Tai buvo nelengvas uždavinys, tuo labiau, kad arkivyskupas nepasikloviė vien savo simpatijomis ar antipatijomis, stebėjimais, analize, bet konsultavosi su žymiais to meto dvasininkais, visuomenės veikėjais, mokslininkais.

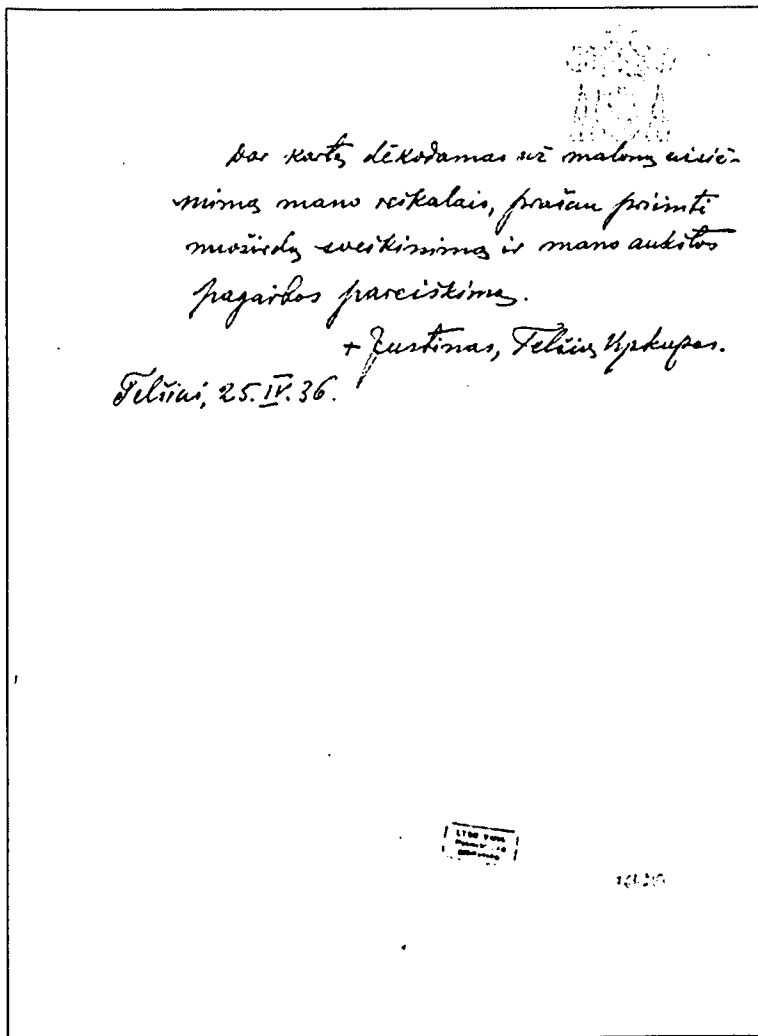
Arkivyskupas J. Matulaitis Šv. Sosto buvo įpareigotas pasiūlyti kandidatus į vyskupus ir arkivyskupą. Romos kandidatas į arkivyskupus – J. Matulaitis. Tam pritarė ir Lietuvos vyskupai. Vyskupas J. Matulaitis nuo to gynėsi ir vietoj savęs siūlė J. Staugaitį, P. Kuraitį, J. Skvirecką (Yla, 1993, p. 317; Vaitekūnas, 2011, p. 346). Tai buvo nelengvas uždavinys, tuo labiau, kad arkivyskupas nepasikloviė vien savo simpatijomis ar antipatijomis, stebėjimais, analize, bet konsultavosi su žymiais to meto dvasininkais, visuomenės veikėjais, mokslininkais.

Didžiiai Gerbiamasis
Pone. Disektorian!

Nuorūdiiai dėkoju už malonų suisi
rūpinimą mano reikalais.

Kai dėl mano kelionės per Lenkiją,
tai dar nebuvo nusidėjęs, kurį kelis pasirodė
zini. Paaiškėja tai nuo datų gelis aplinkybių;
Tėciau, jei jam Ponas Disektorius laisi malon
mus, prašiam praistkalbėti su p. Konrubi visos
klauvinnu. Tėciau prašiam nepamiršti
dvijs sąlygas: 1° ai keliančiam su pažyds-
vu (šaudien das neaistku, su kuo būtent).
2° išvykti manau lxx apie 18-20 dieni-
lis mėnesio dienas.

I pav. Vyskupo J. Staugaičio laiško faksimilė

2 pav. Du žmonės, lėmę kun. J. Staugaičio paskyrimą vyskupu: popiežius Pijus XI ir arkivyskupas J. Matulaitis (Lietuvos nacionalinio muziejaus [LNM] fondai)

Profesorius P. Dovydaičio prisiminimuose kalbama apie tai, kad kiekvieno kandidato (matyt, jų būta nemažai) „reikalai ir reikaliukai“ narstyti po kaulėlių. Tuo metu Lietuvoje jau buvo du vyskupai – Pranciškus Karevičius ir Antanas Karosas. Logiškai maštant P. Karevičius galėjo tapti Kauno arkivyskupu metropolitu. Bet jam, sulaukusiam 65 metų amžiaus, rūpėjo įgyvendinti seną svajonę, ką jis ir padarė – išsikėlė į Marijampolės marijonų vienuolyną. Taigi vyskupo metropolito sostas liko laisvas. Juo galėjo tapti ir J. Staugaitis, bet, anot P. Būčio, „Staugaičio nebuvo galima skirti arkivyskupu, nes būtų atskilę ir triukšmą kėlę dalis Žemaičių vyskupijos kunigų“ (Būčys, 1996, p. 74).

Šiuo atveju įdomūs yra kun. M. Vaitkus prisiminimai. Jis rašo, kad „1925–1926 m. plačiai pasklido gandy, kad krikdemai nori pakeisti vyskupą Karevičių savo žmogumi. Pirmasis kandidatas buvo, regis, (...) Justinas Staugaitis. Pas jį nuolat viešėdavo Zecchini, ir mes manydavome, kad šis mielai parems Staugaičio kandidatūrą“ (Vaitkus, 2006, p. 331).

p. 162–163). Kitaip tariant, prelato santykis su politika negalėjo būti sektinas pavyzdys kitiems lietuvių dvasininkams. Keistas paradoksas ar požiūrių kaita. Regis, dar taip neseniai popiežius Benediktas XV, priimdamas Lietuvos Tarybos vicepirmininką, maloniai stebėjosi tokiu aukštu dvasininko iškilimu...

Galima ir dar viena prielaida. Vatikano ir Lietuvos Konkordato XI straipsnis numatė, kad nors vyskupų skyrimas priklauso Šv. Sostui, bet „Jo Šventenybė sutinka prieš paskirdamas Arkivyskupą, diecezijų Vyskupus, Vyskopus-padėjėjus *cum ture successionis*, kreiptis į Respublikos Prezidentą, kad įsitikintų, jog Prezidentas neturi politinio pobūdžio priežasčių prieš jų kandidatūras“ (Konkordatas Šv. Sosto..., 1927, p. 3). Nors Konkordatas pasirašytas vėliau, nei skirti vyskupai, galbūt Šv. Sostas, rengęs ne vieną tokį projektą, tarpvalstybinio takto ir diplomatijos sumetimais neatsisakė sužinoti ir Lietuvos prezidento nuomonės. Žinant, kad A. Smetona gana atvirai ir dažnai dėl tautininkų nesėkmių rinkimuose viešai kaltino krikščionis demokratas ir vieną jų ideologų – Seimo pirmininką, neatmestina ir tai, kad prezidento nuomonė galėjo būti nepalanki prelatui J. Staugaičiui. Taigi galima manyti, kad nepalankių nuomonių ir priežasčių kompleksas lėmė kitokią įvykių eigą.

Kauno arkivyskupu metropolitu paskirtas politikoje mažiau žinomas Žemaičių vyskupo pagalbininkas, Lietuvių katalikų mokslų akademijos pirmasis pirmininkas prelatas dr. Juozapas Jonas Skvireckas.² Panevėžio vyskupu paskirtas kunigas Kazimieras Paltarokas, Kaišiadorių – kanauninkas Juozas Kukta, Vilkaviškio – Antanas Karosas. Kunigas Mečislovas Reinys pakeltas Tiddi titulinis vyskupu ir paskirtas šios vyskupijos vyskupu koadjutoriumi.

Prelatas Justinas Staugaitis, pasibaigus II Seimo kadencijai, atlikęs didžiulį darbą kuriant valstybę, dėjęs jos teisinius ir socialinius pagrindus, į politiką nebegrižo. Tam įtakos, matyt, turėjo jo paties apsisprendimas ir Bažnyčios nuostatos. Jis paskirtas naujos Telšių diecezijos vyskupu ir Klaipėdos prelatūros valdytoju. Apie šį paskyrimą J. Staugaitis sužinojo iš

² Juozapas Jonas Skvireckas (1873–1959) – arkivyskupas, literatas. Baigęs Žemaičių kunigų seminariją, studijavo Peterburgo dvasinėje akademijoje; 1899 m. išventintas į kunigus; 1909 m. paskirtas Žemaičių kunigų seminarijos profesoriumi. 1919 m. popiežius Benediktas XV nominavo *Ceramo* titulinis vyskupu. Kauno katedroje konsekruotas vyskupu, 1919–1926 m. buvo Žemaičių vyskupo pagalbininkas ir generalinis vikaras. 1920 m. išrinktas Šv. Rašto populiarinimo komiteto pirmininku. 1922–1926 m. – pirmasis Lietuvių katalikų MA pirmininkas. 1926 m. paskirtas Kauno vyskupu metropolitu. 1944 m. pasitraukė į Vakarų. 1945 m. įsikūrė Zamsce (Austrija), Šv. Vincento seserų vienuolyne. 1998 m. J. Skvirecko palaikai perkelti į Lietuvą ir palaidoti Kauno arkikatedroje. Iš lotyniškosios Vulgatos į lietuvių kalbą išvertė Šventąjį Raštą (šeši tomai).

vyskupo J. Skvirecko, kuris šią žinią jam pranešė telefonu 1926 m. balandžio 6, t. y. trečią Velykų dieną (Staugaitis, 2006, p. 318). Įdomu tai, kad, nors arkivyskupas Jurgis Matulaitis ir buvo minėjęs J. Staugaičiui apie jo kandidatūrą į vyskupus, bet niekada neklausė, ar jis sutiktų. Todėl, kol negavo šios žinios, jis tebelaiškė save kandidatui.

Žinią apie vyskupų paskyrimą pranešė visi to meto laikraščiai, žinoma, skirtingai. „Rytas“ rinkimų į Seimą išvakarėse (balandžio 8 d.) tik informavo, bet nekomentavo (Įsteigta Lietuvos..., 1926, p. 1). Kiti pasistengė „pagardinti“ savo pranešimus: „Po ilgos paslaptingos tylos ir eilės kelionių į Kanosą (ėjimas nusizeminti, atgailauti – S. V.), Vatikanui artimos sferos galop pranešė, kad įsteigta Lietuvos Bažnytinė provincija... Įsteigta arkivyskupija ir dar 4 vyskupijos. Žemaičiams paskirtas zanemunščikas. Vyskupas Karevičius kitame pasaulyje pakeliamas į arkivyskupus“ (Iš Lietuvos padaryta..., 1926, p. 1). Netrukus suabejota ir vyskupų skyrimo teisėtumu, nes Vyriausybė apie tai nebuvo informuota (Įvyko?..., 1926, p. 1). Pasigirdo ir blaivesnių, darnesnių balsų, teigusių, kad provincijos sudarymas – tai ne atsisakymas nuo Vilniaus, kuo be perstojo opozicija kaltino Bažnyčią ir krikščionių demokratų veiklą Seime bei visoje šalyje.

Vertinant Bažnytinės provincijos skirstymą, tikėtasi, kad „tas suskirstymas yra padiktuotas paties rūstaus gyvenimo, atskyrusio mus laikinai nuo Vilniaus ir kitų okupuotų Lietuvos sričių. Bet ten, kur veikia brutali politinė jėga, kur visa remiama lenkų kareivio durtuvu, patys žinome – ir bažnytiniuose reikaluose nėra tiesaus kelio... Bet sudarymas bažnytinės provincijos neokupuotoje Lietuvoje nieku būdu negali būti laikomas (ar tyčia vadinamas) atsisakymu nuo Vilniaus, arba netiesiogiai sankcionavimu lenkų grobuonių smurto“ (P.S., 1926, p. 1). Čia pat autorius taikliai atsako, gal kiek ir įgeldamas kairiesiems, kad „jei bažnytinis padalinimas turėtų būti laikomas atsisakymu nuo Vilniaus, tai ką bepasakytume apie rinkimą ketvirtojo iš eilės Lietuvos Seimo, kuriame nėra (ir tuo tarpu nebus) mūsų sostinės atstovų ir kurių nerenka arti trečdaliao tautos“ (P.S., 1926, p. 1). Straipsnio autorius nevengia aptarti ir vyskupų skaičiaus, nes „vos tik pasklido žinia apie naujų vyskupijų sudarymą Lietuvoje tuoj atsirado gandų ir spaudoj užmetimų, kad, girdi, kunigai nori „apsodinti vyskupais visą Lietuvą“, kam, girdi, esą reikalinga tiek vyskupų. Primenama, kad „vyskupas yra pirmiausia dvasiškių – kunigų – perdėtinis (atstovas). Taigi vyskupų skaičiaus padauginimas Lietuvoje turės pirmon galvon pakelti mūsų dvasiškiuos būklę“ (P.S., 1926, p. 1). O jų skaičius, lyginant su panašiomis teritorijomis Europoje, Lietuvoje yra dargi mažesnis.

Prelatas Justinas Staugaitis paskirtas Telšių vyskupu. Jam pavaldį buvo ir Klaipėdos prelatūra. Apie tai iškart pranešė ir „Žemaičių prietelius“ (Įsteigta Lietuvos..., 1926, p. 1).

2. Konsekracija – įžengimas į vyskupo sostą

Praejus savaitei po Velykų, iš Romos grįžo arkivyskupas J. Matulaitis, kuris parvežė ir Popiežiaus Pijaus XI bules dėl vyskupų skyrimo. Į J. Staugaičio abejones jo tinkamumu būti vyskupu arkivyskupas pasakęs: „Ar tu nori, kad Šv. Tėvas verste priverstų? Bulė yra ir dalykas baigtas“ (Yla, 1993, p. 166). J. Staugaitis ištarė: „Ecce servus Domini! Fiat voluotas tua“ („Štai Dievo tarnas! Tebūnie Tavo valia“).

Atsiminimuose J. Staugaitis rašo, kad abejonės jo vis dėlto neapleido. Ne dėl ryžto stokos tarnauti Aukščiausiajam ir Katalikų Bažnyčiai. Abejonių sukėlė tai, kad jis skiriamas į kraštą, kurio nepažino, net nėra ten buvęs. Vyksta į Žemaitiją, kur, jo nuomone, vyskupais geriau būtų tikę prelatas ir mokslininkas Aleksandras Dambrauskas³ ar žinomas lietuviybės puoselėtojas poetas Maironis.⁴ Jaudulį kėlė ir gerokai suvokietintas Klaipėdos kraštas, kuriame katalikybė buvo patyrusi nelengvų išbandymų, didelė dalis žmonių buvo priėmusi liuteronybę. Taigi laukė sunkus darbas mažai pažįstamame krašte, kuriame nebuvo toš įprastinės aplinkos, kuri J. Staugaitį supo Kaune ar Marijampolėje. Nebuvo ir iškilėsių bendraminčių krikščionių demokratų, su kuriais būtų galima artimiau bendrauti, dirbti katalikų visuomenei svarbius darbus. Pagaliau jam nebuvo žinoma, kaip žemaičiai sutiks vyskupą, kuris

³ Aleksandras Dambrauskas (Adomas Dambrauskas-Jakštas) (1860–1938) – prelatas, filosofas, teologas, matematikas, poetas. Mokėsi Šiaulių gimnazijoje, studijavo Žemaičių kunigų seminarijoje ir Peterburgo dvasinėje akademijoje. 1888 m. įšventintas kunigu, buvo Panevėžio realinės gimnazijos kapelionu, Kauno kalėjimo kapelionu, kariuomenės nuodėmklausiui. 1898 m. tapo Kauno kunigų seminarijos dėstytoju, 1900 m. – Žemaičių vyskupo M. Palilionio sekretoriumi. 1902–1906 m. – Peterburgo dvasinės akademijos profesorius. 1906 m., grįžęs į Kauną, įsteigė Šv. Kazimiero knygų leidimo draugiją ir jai vadovavo. Redagavo žurnalus „Draugija“, „Ateitis“, „Garnys“ ir kt. 1911 m. su kitais įkūrė Ateitininkų draugiją. 1922 m. su kitais įsteigė Lietuvos katalikų mokslų akademiją, buvo jos pirmininkas, nuo 1933 m. – jos akademikas. 1918 m. įkūrė Lietuvos esperantininkų sąjungą, buvo jos pirmininkas, redagavo žurnalą „Litova stela“. Už nuopelnus mokslui 1922 m. suteiktas Lietuvos universiteto Garbės daktaro vardas. Parašė knygų, eilėraščių rinkinių.

⁴ Maironis (Jonas Mačiulis) (1862–1932 m.) – kunigas, profesorius, lietuvių romantizmo poetas. 1883–1884 m. Kijevo universitete studijavo istoriją ir filologiją, 1884–1888 m. – Kauno kunigų seminarijoje, 1892 m. baigė Peterburgo dvasinę akademiją. 1893–1984 m. ir 1909–1932 m. dėstė Kauno kunigų seminarijoje, 1909–1932 m. – jos rektorius. 1894–1909 m. – Peterburgo dvasinės akademijos profesorius. Mokydamasis šeštoje klasėje pradėjo rašyti eilėraščius. Pirmuosius eilėraščius, parašytus lenkų kalba, vėliau sunaikino. 1885 m. „Aušroje“ Valionio slapyvardžiu išspausdino pirmąjį eilėraščių „Lietuvos vargas“ („Miškas ūžia“). 1895 m. pasirodė „Pavasario balsai“, vėliau istorinės dramos („Kęstučio mirtis“ ir kt.), poezijos rinkiniai.

daug metų buvo aktyvus politikas, užėmęs aukštus postus Lietuvos Taryboje, dvejuose pirmuosiuose Seimuose, vadovavęs krikščionių demokratų blokui, visada puldinėjamas kairiųjų, ypač dabar, baigiantis II Seimo darbui ir partijų kovoje priešrinkiminėje kampanijoje į III Seimą.

J. Staugaičio nuotaiką dėl jo skyrimo Telšių vyskupu savaip interpretuoja kai kurie istorikai. Antai A. Kasparavičius naujojo vyskupo mintį, kad „skiriamas esmi vyskupauti į Lietuvos kraštą, kuriame niekad nesmi buvęs, taigi jo visiškai nepažįstu“ (Kasparavičius, 2008, p. 235), supranta kaip jo nusivylimą ar liūdesį dėl išsikėlimo iš Laikinosios sostinės.

Šiame pastebėjime galbūt yra dalis tiesos, bet sieti tai tiesiogiai su siekiu aukštesnių pareigų vargu ar būtų teisinga. Galima manyti, kad vyskupą slėgė kitos liūdnos mintys, kurias jis išsakė atsiminimuose. Krikščionių demokratų pralaimėjimas rinkimuose į III Seimą, nepagrįsti partijos, ypač vieno jos lyderio – J. Staugaičio, užsipuolimai net tų žmonių, kuriuos jis kažkada kėlė, palaikė ir gynė, dabar sudarė aplink jį slogią atmosferą. Kaip politikas jis išgyveno ir dėl to, kad naujosios jėgos Seime bandys griauti ar pakeisti tai, kas sunkiausiomis, net okupacijų sąlygomis, buvo pasiekta per beveik dešimtmetį. Bet neatmestina, kad išsiskyrimas su Kaunu ir bendraminčiais, bendražygiais taip pat galėjo turėti įtakos žmogiškam, nors ir laikinam, nusiminimui.

Dėl prelado⁵ J. Staugaičio paskyrimo Telšių vyskupu Šv. Sostas galėjo turėti visiškai kitų intencijų. Popiežius Pijus XI būsimą Telšių vyskupą pažinojo ne tik iš rašytinių charakteristikų, bet ir iš susitikimų Kaune bei Vatikane. Be abejonės, Pijus XI atkreipė dėmesį į J. Staugaičio ryžtingumą, energiją, jo pastangas puoselėti katalikybę ir diplomatinius gebėjimus. Tai galėjo būti svarbi priežastis, kad prelatas, buvęs Seimo pirmininkas, skiriamas vyskupauti būtent į Žemaitiją, kurioje padėtis buvo sudėtinga dar ir dėl to, kad Telšių vyskupijai priskirta ir Klaipėdos prelatūra.

Yra ir dar viena aplinkybė, kuri galėjo turėti įtakos J. Staugaičio skyrimui į Telšius. Čia galėjo būti prisimintas ir vyskupas Motiejus Valančius⁶, kuris net sunkiausiai lietuviškos spaudos draudimo metais skleidė lietuvybę, kūrė

⁵ Dar 1922 m. J. Staugaitis patvirtintas Seinų kapitulos kanauninku, 1924 m. jam suteiktas preloto vardas.

⁶ Motiejus Valančius (1801–1875) – Žemaičių vyskupas, lietuvių grožinės prozos pradininkas. Gimęs Nasrėnų kaime, mokėsi Varnių kunigų seminarijoje, Vilniaus dvasinėje akademijoje. Dar prieš 1863 m. sukilimą (kurio idėjai nepritarė, bet slapčiomis rėmė sukilėlius) steigė lietuviškas mokyklas. Spaudos lietuviškais rašmenimis draudimo laikotarpiu organizavo slaptą lietuviškų knygų spausdinimą Rytų Prūsijoje. Buvo Lietuvos blaivybės sąjūdžio pradininkas ir puoselėtojas. Už lietuviybės skleidimą caro valdžios įsakymu ištremtas į Kauną, kur ir toliau ėjo Žemaičių vyskupo pareigas. Parašė veikalus „Žemaičių vyskupystė“, „Patarlės žemaičių“, „Palangos Juzė“ ir kt.

slaptas ir parapines lietuviškas mokyklas, net bajorus skatino jas remti. Jo, kaip ganytojo, pastangomis leistos lietuviškos religinės knygos, maldaknygės. Nebuvo žmogaus ne tik Žemaičių vyskupijoje, bet ir visoje Lietuvoje, kuris nebūtų žinojęs apie Didžiojo Žemaičių vyskupo pastangas išvaduoti tautą nuo girtuokliavimo, palaido gyvenimo. Blaivybės draugijos kūrėsi visoje Lietuvoje. Caro valdžiai 1854 m. vyskupą ištrėmus iš Varnių (Merkys, 1999, p. 527), Žemaitija liko ganėtinai atskirta nuo Kaune veikusio ir nuolat žandarų sekamo savo ganytojo. Žemaičiuose gausėjo netikinčiųjų, girtuokliaujančiųjų ir t. t.

[vertinus visas šias aplinkybes, belieka klausti: ar buvo tuo metu tinkamesnis kandidatas į Telšių vyskupo sostą, kuris būtų taip atitikęs vyskupo M. Valančiaus asmenybę ir jo veiklą? Šiuo požiūriu, be jokios abejonės, tuo metu geriausiai tiko J. Staugaitis. Tai galėjo turėti įtakos ir Šv. Sostui, ir arkivyskupui J. Matulaičiui, dėmesingai rinkusiam žinias ne tik apie numatomas kandidatų asmenybes, bet ir apie situaciją tam tikroje vyskupijoje. Taigi nuvertinti J. Staugaičio nuopelną ar įžvelgti jo nusivylimą (kas bent kartą gyvenime nepajuto šio trumpalaikio žmogiško jausmo?) būtų ne visai teisinga.

Paskirtas vyskupas vėliau rašė: „Minčių ir jausmų, kurie mano sielą varstė, smulkiai nepasakosiu. Lai jos pasilieka tarp manęs ir mano Viešpaties. Trumpai tepasakysiu, kad mano mintys, kur buvusios, kur nebuvusios, vis lėkė į man nepažįstamus Telšius...“ (Staugaitis, 2006, p. 320–321).

Po paskyrimų visi naujieji vyskupai laukė konsekracijos (iškilmingo įšventinimo). Čia netikėtai J. Staugaičiui kilo ir kasdienių buitinių klausimų: reikėjo įsigyti vyskupo drabužius, pastoralą⁷, mitrą ir kt. Tie dalykai nebuvo pigūs, o Seimo pirmininkas, nors ir gaudavo neblogą atlyginimą, nieko nebuvo susitaupęs – pinigų leisdavo laikraščiams, aukodavo labdarai. Poros tūkstančių sutaupytų litų nepakako. Gerai, kad Vyriausybė, kurioje vis dar daugumą sudarė krikščionys demokratai, paskyrė lėšų drabužiams, vyskupo žiedui ir pastoralui įsigyti. Kai kuriuos dalykus padovanojo bičiuliai kunigai, kai ką teko ir pačiam įsigyti.

Iš pradžių ketinta visus paskirtus vyskopus konsekruoti tą pačią dieną, bet vėliau jie panorė atskirų dienų, kad galėtų pasikviesti jiems artimus žmones, bičiulius, gimines, parapijiečius. J. Staugaitis buvo konsekruojamas Kauno katedroje pirmasis – balandžio 25 d. Pagaliau atėjo iškilmių diena. Į iškilmes pakviesti pirmos eilės vyskupai – senieji ir nominantai⁸, Seimo ir kai kurie valdžios atstovai, dekanato kunigai, kai kurie draugai, broliai ir seserys. Nepamiršo J. Staugaitis ir Alma Mater – pakvietė visą Seinų kapitulą (Staugaitis, 2006, p. 320).

⁷ Pastoralas – puošni metalinė vyskupo lazda, ganytojo valdžios simbolis.

⁸ Naujieji vyskupai konsekruoti ne tą pačią, o skirtingomis dienomis.

Balandžio 25 d. pasitaikė, kaip reta, graži, saulėta. Konsekruoti naujasis Telšių vyskupas pasikvietė tuo metu pas jį viešėjusį vyskupą Antaną Karosą, o asistentais sutiko pabūti naujasis metropolitas Juozapas J. Skvireckas ir vyskupas Pranciškus Karevičius. Iš Kauno vyskupų rūmų konsekruojamas vyskupas ir visi svečiai gražia procesija patraukė į Kauno katedrą. Šventoriuje ir Katedroje jau laukė minios žmonių – ne dažnai tenka dalyvauti tokiose įspūdingose iškilmėse. Čia, šoninėje Švenčiausiojo Sakramento koplyčioje, J. Staugaitis aprengtas vyskupo drabužiais. Šis momentas vyskupą labai sujaudino, po daugelio metų prisiminė: „Mano širdis pradėjo smarkiau plakti, kraujas tekėjo į galvą, per skruostus pradėjo riedėti ašaros, akyse pasidarė tamsu: maniau, kad pargriūsiu. Mintyse tariau: Viešpatie! Mane, kadaise kaimo piemenėlį ir dabar menką žmogelį darai savo Bažnyčios kunigaikščiu! Ar tai gali būti? Bet tikrovė man sako, kad taip. Viešpatie! Koks tu esi geras! Duok man jėgų nešti Tavo jungą!“ (Staugaitis, 2006, p. 320–321).

Prieš išvykstant iš Kauno į Telšius dar reikėjo sutvarkyti kai kuriuos reikalus Seime, nes po konsekracijos J. Staugaitis vis dar buvo jo pirmininkas, taigi trumpą laiką II Seimas (ir vienintelis Lietuvos istorijoje!) savo pirmininku turėjo vyskupą. Reikėjo atsisveikinti ir su tėveliu, artimais giminėmis. Vilkaviškio diecezijos kunigai, su dauguma kurių siejo ir artima nuoširdi draugystė, Marijampolės vienuolyne surengė išleistuves, kartu vyskupui M. Reiniui priimtuves. Per pietus kunigai ir sveikino, ir apgailėstavo, kad tenka išleisti į Žemaičius aktyvų savo draugą, tiek daug prisidėjusį prie tautinio atgimimo, nuoseklaus katalikybės gynimo, Lietuvos valstybės pamatų dėjimo. Ką bekalbėti apie darbus, nuveiktus Marijampolės ir visam sūduvių kraštui... Atsakydamas į gražias kalbas naujasis vyskupas nesigėdijo ištryškusių ašarų – jos buvo tokios pat nuoširdžios, kaip ir kalbos...

Vyskupas J. Staugaitis, sužinojęs apie kunigijos situaciją būsimoje vyskupijoje, paprašė Kauno arkivyskupą paskirti vieną kitą kunigą bendram darbui Telšiuose. Deja, dėl kandidato nesutarta (Staugaitis, 2006, p. 322). Padėjo buvęs ordinaras vyskupas A. Karosas. Sutarė, kad Telšių vyskupo pagalbininku gali būti jaunas ir veiklus prelatas Vincentas Borisevičius, kuris nedelsdamas išvyko į Žemaičių sostinę, tapusia ir vyskupo sostu, rengti pirmojo Telšių vyskupo sutikimo.

Vyskupas J. Staugaitis dar kurį laiką užtruko rašydamas ganytojiškus laiškus Telšiams ir Klaipėdai. Taip praėjo visas mėnuo.

Atsisveikindamas su Kaunu vyskupas atsiminimuose užrašė: „Koks buvau ar esu, tai Dievas žino, tik turiu prisipažinti, kad niekad nevengiau skiriamą

man darbo. Taigi *in Nomine Domino* (Dievo vardu) vykstu į Telšius: Dievas mane skiria, lai jis papildo mano asmens trūkumus“ (Staugaitis, 2006, p. 319). Atsisveikinęs su Kaunu ir bičiuliais vyskupas J. Staugaitis išvyko į jam dar nepažintą kraštą – Žemaitiją, jos sostinę Telšius.

3. Pirmojo Telšių vyskupo soste: atvykimas ir ingresas

Likus kelioms dienoms iki Sekminių J. Staugaitis išsirengė į kelionę. Iš daug gražių prisiminimų keliančios Aukštosios Panemunės, išpuoštos vainikais ir vėliavomis, jos klebonijos, į Kauno geležinkelio stotį raiti, gražiai išpuoštais žirgais lydėjo parapijos atstovai. Parapijiečiai padovanojo net rašomąjį stalą, prie kurio pirmasis Telšių vyskupas dirbo visą vyskupavimo laiką. Išleisti Ekscelenciją Vyskupą į stotį atvyko vyskupas M. Reinyš, ministrai B. Sližys, V. Karoblis, Z. Starkus, profesoriai A. Grigaitis, P. Būčys (J. E. Vyskupo išleistuvės..., 1926, p. 3). Palydėti kelionėje iki vyskupo sosto bičiuliškai sutiko kanauninkas Jonas Naujokas ir giminaitis kunigas Dominykas Budzeika.

Pakeliui į Telšius vyskupas su dviem savo palydovais užsuko į Kuršėnus, nes bažnyčios⁹ klebonas Vaclovas Dambrauskas buvo pakvietęs pailsėti prieš būsimą ingresą. Rūpėjo ne tik pailsėti, bet ir artimiau susipažinti su žemaičiais. Klebono kviečiami kunigai ir inteligentai mielai lankėsi klebonijoje, kad susitiktų ir pasikalbėtų su garbingu svečiu. Šie susitikimai, remiantis J. Staugaičio atsiminimais, jam darė malonų įspūdį ir leido daug patirti.

Pirmąją Sekminių dieną (šeštadienį) vyskupas praleido Tryškiuose, dalyvaudamas Sumoje, palaimindamas gausiai susirinkusiuosius, pamaldžiai nusiteikusius žmones. Tryškių klebonija, jo vėlesniu pastebėjimu, buvo tipiška anų laikų Žemaitijos miestelių ir kaimų klebonija.

Sekmadienio naktį beveik nesudėjo bluosto. Plūdo prisiminimai... Jie ryškėjo, skendo miglose, persipynė su rūpesčiu apie laukiančius darbus, atsakomybę, nežinomybę ir dar nepatirtomis nuojautomis. Svaigino ir aukštas Bažnyčios įpareigojimas, sunki privilegija būti atsakingu ir pateisinti Šv. Tėvo pasitikėjimą. Bet ar buvo kada ramių, nerūpestingų dienų? Nebent ankstyvojoje vaikystėje tėvelių namuose prie Nenupės... Vėliau visas gyvenimas – tik rūpesčiai, sumanymai, nauji išbandymai, vis didėjanti atsakomybė už vis didėjančias erdves, savo krašto žmonių gyvenimą ir pagaliau visos tautos likimą, jos kelią į valstybingumą. Apie tą naktį aplankiusias mintis vyskupas glaustai rašė: „Mano gyvenimas taip susidėjo, kad vis reikdavo ką naujo pradėti. Antai, pradėdamas kunigauti, dirbau nedidelėse miestelių parapijose (Alytaus, Snedovo, Balbieriškio). Paskui teko dirbti dideliuose miestuose (Varšuvoje, Lodžėje), kur

⁹ Sugriauta per Antrąjį pasaulinį karą. Po kelerių metų vyskupas konsekrovo atstatytą mūrinę Šv. Jono Krikštytojo bažnyčią. Kanauninkas V. Dambrauskas 1941 m. nužudytas besitraukiančių raudonarmiečių.

visai kitokios gyvenimo sąlygos. Ten reikėjo pereiti į gimnaziją kapelionauti, kur vėl visai kiti uždaviniai. Parvykau Lietuvon, čia, Marijampolėje, teko grumtis su Bažnyčią puolančiais laisvamaniais („pirmieiviais“) ir skubiai organizuoti („Žiburys“) katalikų visuomenę, kad ji lengviau galėtų atsispirti prieš laisvamanius. Po metų sunkaus darbo, galima sakyti vos tik pradėto, teko išvykti į naują Lekėčių parapiją, kur laukė manęs trobesių statyba ir naujos parapijos rūpesčiai – man visiškai neįprasti dalykai... Po pustrėčių metų klebonavimo Lekėčiuose reikėjo persimesti vėl į visiškai naują sritį: Seinuose perimti iš kun. Laukaičio „Vadovo“ redakciją. Šitą darbą išdirbęs pusketvirtų metų, akims susilpnėjęs, turėjau pasitraukti į nuošalią Pakuonio parapiją. Lygiai po ketverių metų persikėliau į Aukštąją Panemunę. Ir čia ramiai negalėjau klebonauti, nes aplinkybės privertė stoti į politikos darbą: pirmiau Tarybos, vėliau Seime“ (Staigaitis, 2006, p. 323). O kur dar karo sunkumai, pokario neramumai, rūpestis švietimu ir kultūra, ūkininkų reikalais, vaikų ir senelių globa?... Tokios mintys vyskupą turbūt lankė ne tik naktį prieš atvykstant į Telšius...

Kelionė iš Tryškių į Telšius vaizdingomis kalvomis, slėniais su srauniais vinguriuojančiais upeliais ir šviežia gegužės žaluma pasidabinusiais miškais neatpalaidavo nei nuo minčių, nei nuo susikaupimo. J. Staigaitis vyko į savo paskirties vietą turėdamas vieną aukščiausių – dvasininko titulą. Be to, vyko ne į bet koki kraštą, o į tą, kuriame daug metų darbavosi vyskupas Motiejus Valančius, žmonių vadinamas Didžiuoju Žemaičių vyskupu.

Įteikė Viešpats vyskupo lazda ir pasiuntė ganyti 400 tūkstančių žemaičių... Padėk, Dieve, tvarkyti žingsnius ir darbus, mintyse prašė pirmasis Telšių vyskupas.

Taigi jaudintis lyg ir buvo priežasčių, bet jaustis nejaukiai – ne. Pakelėje sutikti žmonės pagarbiai klaupėsi prieš pravažiuojantį vyskupą. Įvažiuojant į Telšius pirmąjį savo vyskupą netoli parko, prie pastatytų ir vainikais išpuoštų vartų iškilmingai sutiko žmonių minia – procesija, vadovaujama klebono dekano Povilo Korzono. Vyskupui išlipus iš automobilio, procesija pajudėjo katedros link. Čia reikėjo pereiti žydų kvartalą, kur kepurėti Izraelio sūnūs ir juodaakės dukros gatvėje ir pro langus smalsiai stebėjo jiems nematytą reginį. Artėjant prie Katedros vis daugiau žmonių laukė vyskupo palaiminimo, daugelio jų akyse suspindo džiaugsmo ir vilties ašaros. Patekti į Katedrą buvo galima tik keliems stipriems tvarkdariams praskynus kelią – tiek bažnyčioje, tiek ir už jos durų telkėsi sausakimša tikinčiųjų minia.

Bažnyčioje vyskupo įgreso apeigos prasidėjo vyskupo palaiminimu žmonėms, bulių¹⁰ patikrinimu, vyskupo sveikinimu ir ilgesne vyskupo

¹⁰ Bulė, popiežiaus bulė – popiežiaus kanceliarijoje parengtas ir antspauduotas iškilmingos formos dokumentas, kuriuo fiksuojami svarbūs popiežiaus leidžiami teisės

kalba, vadinama *Homagium* (Vyskupo pagerbimas). Pamoksle, kuris šiai progai parašytas dar Panemunėje, ruošiantis ingresui, Telšių Vyskupas Justinas Šventojo Rašto išmintį siejo su savo, kaip ganytojo, misija ir ganomųjų dvasiniu gyvenimu. Jis priminė nuolatinį žemaičių ryžtą ginti katalikų tikėjimą, karštas jų maldas ir už katalikybę pralietą kraują. „Žemaičių žemė, – sakė jis – visuomet buvo žinoma karštu prisirišimu prie Kristaus ir jo Bažnyčios. Karšto Žemaičių tikėjimo ženklai matyti tose puikiose bažnyčiose, kuriomis lyg kad sodinte nusodinta jūsų šalis. Kasmet gausingos maldininkų kelionės Žemaičių Kalvarijon ir Šiluvon parodo, kaip gyvo esama Žemaičių tikėjimo. Man ir mano padėjėjams kunigams teks tas tikėjimas tik palaikyti ir juo labiau išvystyti, kad Žemaičių žemė iš tikro būtų šventa, kaip kad jinai yra vadinama“ ([Staugaitis], 1940, p. 383–387).

4 pav. J. Staugaitis – Telšių vyskupas

Pristatydamas popiežiaus Pijaus XI bulę sakė: „Man, nevertam Dievo tarnui, tenka didelė garbė būti pirmuoju naujai įsteigtos Telšių Diecezijos vyskupu. Būdamas Šventojo Tėvo skirtas Jūsų ganytoju, trokštu aplankyti ir pamatyti ne tik kiekvieną parapiją, bet norėčiau prispausti prie širdies kiekvieną kataliką ir tarti jam Išganytojo sveikinimo žodžius ramybė tau (Luc. XXIV,

---

aktai. Ji prasideda eilute, kurioje nurodoma: popiežiaus vardas, titulas *episcopus servus servorum Dei* (Vyskupas, Dievo tarnų tarnas). Čia kalbama apie bulę, kuria kun. J. Staugaitis skiriamas vyskupu. Dabar bulės naudojamos tik ypač iškilmingomis progomis. Jas pakeitė enciklikos (aplinkraštis vyskupams).

36)... Aš, nevertas Jo tarnas, ateinu pas jus su Kryžium ir Evangelija rankoje, Taigi atnešu jums Kristaus ramybę“ (Vaitekūnas, 2011, p. 357).

Ingresijos pamokslą, prieš suteikdamas ganytojo laiminimą, baigė perspėjimu ir viltimi, tardamas: „Šiandien, kaip visoje Lietuvoje, taip ir Žemaičių žemėje yra privisę klaidos apaštalų. Reikia tikėtis, kad Dievo Apvaizdos ranka, kaip kad lig šiol yra gynusi Žemaitiją, ves ją ir toliau tiesos keliais; kad žemaičiai būdami vienybėje su vyskupu ir kunigais ir toliau laikysis Viešpaties Jėzaus mokslo, semdami iš jo išmintį, paguodą varguose, džiaugsmingą būsimajam gyvenimui viltį“ (Ten pat, p. 357).

Apeigoms sausakimšoje bažnyčioje pasibaigus, vyskupas nuvestas į kleboniją, kur jam buvo skirtas nedidelis kambarėlis, nes jo buto remontas buvo nebaigtas. Pietavo senajame tėvų bernardinų refektoriume¹¹, kuriame susirinko daug kunigų ir pasauliečių. Per pietus, kurie truko apie dvi valandas, pasakyta daug sveikinimo kalbų, linkėjimų. Vyskupo prisiminimuose jos buvo neišraiškingos, kartais net banalios. Gal tokį vertinimą nulėmė ir visos dienos jaudulio, įtampos sukeltas nuovargis, o gal ir noras kuo greičiau pradėti įgyvendinti savo misiją. Iškart po pietų vyskupas surengė pasitarimą su dekanais, nes buvo nusprendęs darbą vyskupijoje pradėti nuo rekolekcijų¹² kunigams. Sutartas laikas ir jų pravedimo tvarka.

Taip iškilmingomis apeigomis, malda ir dalykiniu darbinu susitikimu praėjo pirmoji pirmojo J. E. vyskupo Justino Staugaičio diena Telšių vyskupo soste.

Dienai baigiantis tilo šurmuly s žmonių, vis dar tyliai besimeldžiančių bažnyčioje ar net iš tolimų kaimų su visa gimine atvykusių sodiečių, besišnekučiuojančių šventoriuje. Dabar jie jau skubėjo prie savo gyvulėlių, namų ruošos. Išvažinėjo brikelėmis ar paprastais ratais atvykę kunigai. Koks buvo J. Staugaičio ir kitų nustebimas, kai paaiškėjo, kad pirmasis Telšių vyskupas neturi kur apsistoti. Mat, numatytas butas dar nebaigtas remontuoti, o ingreso pasirengimo įkarštyje apie laikiną būstą niekas nepagalvojo. Anksčiau atvežti daiktai ir knygos, suverstos palėpėje, jau buvo pradėjusius pelyti. Lydinčius svečius teko apgyvendinti viešbutyje. Klebonas vyskupui vikariate¹³ paskyrė du kambarius, o jo sekretoriui kun. V. Borisevičiui – vieną. Jis geranoriškai juos maitino, kuo įmanydamas padėjo. Tik po penkių savaičių persikėlė į suremontuotą butą, kuris nebuvo toks patogus kaip

¹¹ Refektoriumas (lot. *refectio* – atstatymas, poilsis) – patalpa vienuolynce, kur vienuoliai kartu valgo. Čia kartais vyksta ir susirinkimai.

¹² Rekolekcijos – dvasinės pratybos, intensyvios maldos, susikaupimo renginiai. Vienas jų pradininkų buvo Jėzuitų ordino įkūrėjas Ignacas Lojola.

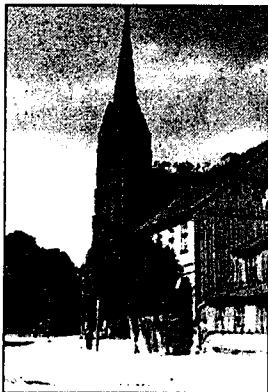
¹³ Klebono padėjėjų kunigų vikarų gyvenamosios patalpos.

Panemunės klebonija. Bet vis dėlto buvo gera: jau buvo galima susidėlioti knygas, atsivežtus daiktus, drabužius.

4. Klaipėdos prelatūra: ingresas ir rūpesčiai

J. Staugaitis buvo ne tik Telšių vyskupas, bet ir Klaipėdos prelatūros, kuri buvo suformuota 1926 m., popiežiaus Pijaus XI bule *Lituanorum gente*, vadovas. Šia bule popiežius keturias Klaipėdos krašto bažnyčias atskyrė nuo Varmės vyskupijos ir prijungė prie sukurtos Lietuvos bažnytinės provincijos kaip atskirą bažnytinį administracinį vienetą – prelatūrą. Ji priskirta Telšių vyskupijai. Tai buvo pirmas visiškai naujas reiškinys Lietuvoje. Taigi ir čia J. Staugaičiui teko būti pirmuoju vadovu, kurio pareigos dėl įstatymų painumo buvo gana sudėtingos (Piročkinas, 2009, p. 17).

Tą painumą iš dalies nulėmė ir Vokietijos nenoras kraštą matyti Lietuvos sudėtyje. Dėl to, vos atgavus Klaipėdos kraštą 1923 m., čia gyvenę vokiečiai ir net kai kurie lietuvninkai, daugiausia protestantai, į katalikybę žvelgė kaip į krašto sulietuvinimo grėsmę. Baimintasi katalikų ir jų bažnyčių skaičiaus augimo. Tai dažnai sieta ir su Kauno vykdoma politika. Bet čia reikėtų prisiminti, kad dar 1920 m. Klaipėdos krašte buvo 5383 katalikai (3,8 % visų gyventojų); iš jų 2810 lietuvių ir 2394 vokiečiai. Ar galėjo Kaunas čia daryti didesnę įtaką katalikybei, jei tuo metu kraštas Lietuvai nepriklausė? Iki 1925 m. katalikų skaičius išaugo iki 5,3 % (Gliozaitis, 2003, p. 172). Taigi kalbėti apie tariamą katalikybės pavojų nelabai rimta, tuo labiau, kad beveik visų katalikų bažnyčių kunigai buvo vokiečiai, kurie ir pamaldas vesdavo vokiškai.

5 pav. Klaipėdos Švč. Trejybės bažnyčia

6 pav. Žibų bažnyčia (LNM fondai)

Tokia padėtimi buvo nepatenkinti lietuviai katalikai. Net 1935 m. Smalininkų katalikai buvo nusivylę tuo, kad kun. Olševskis beveik nemoka lietuviškai ir net iškilmingose pamaldose už Tautos vadą Evangeliją pirmiausia skaitė vokiškai. Dėl to smalininkiečiai prašė Telšių vyskupą paskirti kitą kunigą (Žinās, 1934, p. 5). Šie ir kiti panašūs faktai rodo, kad Lietuvos Vyriausybė nebuvo suinteresuota katalikinti Klaipėdos krašto, o Katalikų Bažnyčia neketino talkininkauti lietuviams kovoje už katalikiškumą. Tik stengėsi patenkinti katalikų siekį melstis lietuviškai, mokyti vaikus tikybos Lietuvai priklausančio krašto mokyklose. Lietuvybę Klaipėdos krašte žadino patys lietuvininkai, jų įsteigtos kultūros ir švietimo bei ūkinės organizacijos („Santara“, „Mažųjų laukininkų susivienijimas“, „Aukuras“ ir kt.). Lietuvininkų idėjas puoselėjo ištisos šeimos. Čia brendo ir aukštųjų mokyklų steigimo idėjos.¹⁴ Bet lietuviybė dar sunkiai skynėsi kelią.¹⁵

To meto sudėtingame ir prieštaringame Klaipėdos krašto gyvenime vyskupui J. Staugaičiui teko ne mažiau sudėtingas ir atsakingas vaidmuo. Dėl to ir ruošimasis ingresui į šio krašto bažnyčias skrupulingai apmąstytas. Šiam aktui atlikti vyskupas pasirinko Švč. Trejybės dieną, t. y. sekmadienį, praėjus kelioms dienoms po ingresso Telšiuose.

Pakeliui į Klaipėdą vyskupas J. Staugaitis nakvojo Kretingos vienuolyne. „Sekmadienio rytą, – prisimena vyskupas, – gražiu automobiliu iš Klaipėdos atvyko du parapijiečiai vokiečiai, vizitininiais rūbais, cilindriais ir baltomis

¹⁴ 1934 m. Lietuvos valdžia Klaipėdoje įsteigė Prekybos institutą (rektorius E. Galvanuskas), 1935 m. – Respublikos pedagoginį institutą (rektorius V. Soblys).

¹⁵ Visuotinės lietuvių enciklopedijos (t. 10, p. 210) duomenimis, 1929 m. patikrinus 102 mokyklas, nustatyta, kad vokiečių kalba dėstyta ir tose mokyklose, kurių daugumą mokinių sudarė lietuvininkai; iš 148 mokytojų tik 17 gerai mokėjo lietuvių kalbą, 46 ją mokėjo menkai.

pirštinėmis pasipuošę“ (Staugaitis, 2006, p. 328). Aukštasis svečias, kartu su tais parapijiečiais, vienuolyno tėvo Juozapo lydimas, atvyko į Klaipėdą, kur prie dar kretingiškių vienuolių bernardinų pastangomis pastatytos Šv. Jono Krikštytojo bažnyčios jį sutiko parapijiečiai ir jų klebonas Albertas Danelauckis. Ingrese tvarką prižiūrėjo ir bules perskaitė dar iš vakaro atvykęs kun. V. Borisevičius, kuris perskaitė ir iš Romos atsiųstą Šv. Tėvo raštą, jame sakoma: „Pijus XI, Vyskupas, Dievo Tarnų Tarnas, Klaipėdos prelatūros mylimiems sūnums, Kunigams ir žmonėms [siunčia] pasveikinimą ir apaštališkąjį palaiminimą. Šiandien mes mylimą sūnų Justiną Staugaitį, pasitarę su garbingais mūsų broliais Šv. Romos Bažnyčios kardinolais, apaštališkąja galybe išrinkom prelatu Klaipėdos prelatūrai, kurią taipogi pasitarę su tais pačiais kardinolais, kitais mūsų [broliais], antspauduotais raštais sutvirtintą, ketvirtą šio mėnesio dieną apaštališkąja galybe įsteigėm. Todėl jus visus skatinam ir įpareigojam, kad tą patį Justiną – Jūsų Bažnyčios prelatą priiimtumėte kaipo tėvą ir jūsų sielų ganytoją, teiktumėte tinkamą jam pagarbą, klausytumėte jo išganingų pasargų ir įsakymų taip, kad jis jumyse matytų dievotumo sūnus ir jūs jame gerą tėvą. Norime ir įsakome, kad to paties Justino, išrinkto Prelato, rūpesčiu ir pareiga šie Mūsų Raštai būtų perskaityti Prelatūros Bažnyčioj iš sakyklos pirmame šeštadienyje, gavus šiuos raštus. Parašyta Romoje prie Šv. Petro 1926 Dievo metais, penktą balandžio dieną, mūsų Pontifikato penktais metais. Octavius Card. Cagiano, Šv. Romos Bažnyčios kancleris; Dominicus Jorio, Apaštališkais protonotaras; Alfonsus Carinci Apaštališkais pronotaras; Franciskus Bersani, Apaštališkosios kanceliarijos padėjėjas mokslui; Georgijus Stara Tadde, Antspaudu saugotojas, A. Marini, Raštininko padėjėjas“ (LCVA, f. 136, ap. 1, b. 2, l. 9).

7 pav. Aukštųjų dvasininkų grupė Telšiuose (LNM fondai)
Iš kairės sėdi: Kurijos generalvikaras Pranciškus Urbanavičius,
vysk. Justinas Staugaitis, Vatikano nuncijus Richardo Bartoloni;
stovi: kan. Vincentas Borisevičius, trečias – kan. Jurgis Narijauskas

Po iškilmingo pristatymo per pamaldas klebonas A. Danelauckis pirmiausia prabilo vokiškai, o tik paskui lietuviškai, nors lietuviai katalikai čia sudarė daugumą. J. Staugaitis, nustebintas tokio klebono elgesio, į tikinčiuosius kreipėsi pirmiausia lietuviškai.

A. Danelauckis savo kalbos tvarką išlaikė ir iškilmingų pietų, surengtų lietuvių ir vokiečių katalikų inteligentų bendromis pastangomis „Viktorijos“ viešbutyje, metu. Vokiškai sakytoje kalboje, kuri skyrėsi nuo lietuviškos, klebonas netaktiškai pareiškė, kad viskas bus gerai, jei tik vyskupas bus su jais (vokiečiais – *S. V.*). Kitas kalbėjęs vokietis pareiškė, kad Klaipėdos prelatūros steigimas – tai „naujas Vokietijos dalijimas“. Lietuvių kalbėtojų buvo nedaug. Klaipėdos krašto gubernatorius Jonas Žilius¹⁶ gražiai vertino lietuvių katalikų darbus, kurie dirbami gana sudėtingomis sąlygomis. Vyskupas J. Staugaitis kalbėjo tik lietuviškai, pabrėždamas, kad atvyko ne pas lietuvius ar vokiečius, o pas katalikus, takto sumetimais užgniauždamas norą atsikirsti neteisingai vokiškai kalbėjusiesiems. Tą jis padarė po pietų klebonijoje, pasikvietęs kleboną A. Danelauckį. Dalyvaujant kun. V. Borisevičiui, klebonui tarė: „Ne aš turiu būti su jumis, kunige dekane, bet jūs turite būti su manim! Aš su Šv. Tėvu, o jūs su vyskupu. Aš, kunige dekane, griežtai to iš jūsų reikalauju ir reikalausiu“ (Staugaitis, 2006, p. 329). Ar šeiminkas tai suprato, ar išgirdo teisingus žodžius? Vargu, nes net daugiau kaip dešimtmečiui praėjus po susijungimo su Lietuva vienintelės Klaipėdos katalikų bažnyčios klebonas „vis dar stengiasi parodyti, kad čia ne Lietuva, bet Vokietija“ (Klaipėdiečiai katalikai nepatenkinti..., 1935, p. 6).

---

¹⁶ J. Žilius – kunigas, rašytojas, visuomenės veikėjas. Klaipėdos krašto gubernatori-umi buvo nuo 1925 11 23 iki 1926 07 29.

Adriai Gerbiamai
 „Lidinio“ Redakcijai.

Turpulingu, ašmena žinūs apie žmonius doros
 pūlėms. Dievas tūms abivirgin mus nūty, kvartū, me-
 akūlėvica, s draugėli gal is prakanciu.

Kame tu gricicanki? Tū pūcėstū, jau seniai yra
 mūsdēs dievas, senis pu prancis Jeronijō bursis laips
 saxo: „Nū dūi šlopes yra padarini manū lauta, manū ep-
 clūds gyvojū vandens vėroms, s iūkacis san šulėnis, šūl-
 cūms supiorūnis, xūnū negal lāxyti vandens [Jer. II, 13].“

Apie bėdū: ėia, ėinoma, nūaldama. Tū dū dūlele
 daugūms tikėtojaiū senojū diev, kēd kartais is prakax
 savo vadaiū irūbalgėntais.

Bet tū pūstārijū? Senemijū ypu jū kvartū jau
 pūcū kavū, bėvū pramirū, ^{nuo} bėrijū diev, s jū vėitū
 savo pravaltūvūros pagūndan bėvū pradėjū ^{nuo} aklajū
 makūjėlėzūms; vėitjū Kristūms Evangelijū, bėvū jū
 Tūrijū ^{nuo} 1/2 slavxū „evangelijū.“ Kade tū pūstārijū,
 žvėdama gyvenimom, būrijū nūvėitū famiciū

šmėgus, taigi ir šmonis vinnomoni nra šganyne
xitar, tek kistųje ir per kistų.

Kada „Židinio“ savo mandingo darbe švėčia
dėsimties metis sucautves, lahai man malonu
paciųsti jam nuvėnda, sveikinims ir ganytų
laisminims.

+ Justinas Staugaitis,

Telšis, Vyskupas.

Telšiai, 23. XI. 34.

8 pav. Vyskupo J. Staugaičio laiško „Židinio“ redakcijai faksimilė

Suprasdamas sudėtingą Katalikų Bažnyčios ir lietuvininkų padėti prelatūroje, vyskupas J. Staugaitis stengėsi padėti kuo įmanydamas: dažnai čia lankėsi savo iniciatyva ar tikinčiųjų kviečiamas. Vyskupo pastangomis į Klaipėdą atvyko lietuviai kunigai P. Dagys, V. Juknevičius, N. Petkus, J. Ruišys. Klaipėdoje lankėsi kunigai Maironis, J. Tumas-Vaižgantas, A. Dambrasukas-Jakštas ir kiti. Krašte kūrėsi lietuviškos giedotojų, vaidinimų organizacijos, pagyvėjo katalikiškų draugijų veikla. Vyskupijos kurija rūpinosi ir švietimo klausimais, nes gauta nusiskundimų iš mokinių tėvų. Antai net 1938 m. balandžio 19 d. laiške klebonui A. Danelaukiui prašoma, kad katalikai vaikai „koku nors būdu katalikų religijos mokslu turi būti aprūpinti“ (LVIA, f. 669, ap. 48, b. 286, l. 1–2). Toliau laiške siūloma pasirūpinti, kad pamaldos būtų laikomos ne Gasthause (svečių namuose, užiegoje), bet ir Katyčiuose, Lauksargiuose, Rusnėje, Saugose ir Žemaitkiemyje. Pagėgių ir Viešvilės klebonams primenamas paraginimas steigti daugiau katalikiškų organizacijų.

5. Katalikų bažnyčios Klaipėdoje statybos klausimas

Vyskupui J. Staugaičiui rūpėjo ir naujos bažnyčios statyba, nes viena senoji didėjant katalikų skaičiui nebetenkino. Tai pradėta įgyvendinti apie 1934 m. (LVIA, f. 669, ap. 48, b. 293, l. 11). Šiuo klausimu vyskupas rado bendramintį ir bendražygi iš Seimo laikų – Ernestą Galvanauską, buvusį Ministrą pirmininką, dabar – Uosto direktorijos direktorių, Prekybos instituto rektorių. Šiam reikalui sukurtas ir Bažnyčios statymo komitetas, kurio pirmininku vyskupas J. Staugaitis 1936 m. vasario 4 d. paskyrė E. Galvanauską (LVIA, f. 669, ap. 48, b. 293, l. 104). Šis, tardamasis su Telšių vyskupu, įkūrė Draugiją Katalikų Bažnyčios Klaipėdoje statybai remti, parengė jos įstatus. Nedelsdamas parašė prezidentui A. Smetonai, prašydamas paremti bažnyčios statybą 120 tūkst. litų, „kaip esate asmeniškai pažadėjęs Palangoje“ (LVIA, f. 669, ap. 48, b. 293, l. 93). Deja, atsakymas nedžiugino. Vėl daug kartų vyskupas J. Staugaitis ir E. Galvanauskas kreipėsi į įvairias valdžios instancijas. Rašė Kultūros departamento direktoriui, kad „prisijungus Klaipėdos kraštui prie Didžiosios Lietuvos, Klaipėdos miestas iš 26 000 išaugo ligi 50 000. Prieaugį sudaro daugiausia katalikai. Netenka čia p. Direktoriui aiškinti šio lietuvių gyventojų prieaugio tautinės ir politinės reikšmės“ (LVIA, f. 669, ap. 48, b. 293, l. 11). Primenama, kad kol kas yra tik viena katalikų bažnyčia, statyta 2–3 tūkstančiams tikinčiųjų, ji jau nebegali patenkinti tikinčiųjų dvasinių poreikių (LVIA, f. 669, ap. 48, b. 293, l. 1–2). Entuziazmo dėl bažnyčios statybos būta didelio. Tikinčiųjų aukomis už 7431,50 litų Smeltėje nupirkta žemės sklypas; dar už 60 tūkst. litų – žemė, kuria turėjo eiti gatvės, vedančios į bažnyčią. Bažnyčios statybos

komiteto pirmininkas paprašė departamentą 1939 metais statybai skirti 400 tūkst. litų, kad „būtų galima išvesti sienas ir uždengti stogą“.

Paskelbtame konkurse dalyvavo net 24 autoriai. Vienas jų pačią idėją taip aprašė: „Klaipėdos R. K. Bažnyčia turi būti ne tik maldos ir religinių apeigų namas, bet ji turi būti Nepriklausomos Lietuvos monumentas, simbolis vienos tautos minties, vienos valios, vieno pasiryžimo – tvirtai stovėti su Dievo pagalba savo istorinėse pozicijose, kurias paliko mums D. L. Kunigaikštis Kęstutis“ (Bažnyčios projektų..., 1938, p. 2). Projekto autoriaus A. Trečioko teigimu, Vilniaus, nors ir lenkų okupuoto, moralinė jėga, „kaip tekanti saulė, skleidžia savo auksinius spindulius iki Baltijos jūros platybių. Taigi R. K. Bažnyčia Klaipėdoje turi būti lyg kondensatorius tų spindulių mūsų visos tautos minties – vienybės, nes vienybėje – galybė...“ (LVIA f. 667, ap. 48, b. 293, l. 1–2). Dėl to ir Vilniaus patrono Šv. Kristoforo skulptūra būtų labai prasminga. Buvo siūloma pavadinti ir Jėzuso Širdies bei kitais vardais. 1938 m. pradžioje vykusiame bažnyčios projekto konkurso komisijos posėdyje (rektorius E. Galvanauskas, prof. Songaila iš Kauno, Klaipėdos miesto statybos patarėjas inž. Giesing, inž. Dučinskas, kun. Kruša, direktorius Statkus) iš daugelio atrinko ir premijas paskyrė trims geriausiems, bet dar tobulintiems projektams: „Šuolis“ (autorius A. Trečiokas), „M-T-F“ (A. Lukošaitis), „III“ (aut. Paškevičius) (Priimtas Smeltės..., 1938, p. 8).

Deja, Bažnyčios statymo projektai strigo. Valdžia neskubėjo skirti lėšų, kurių, matyt, trūko. Tai viena. Antra, vietinė Klaipėdos valdžia, kurioje buvo provokiškų veikėjų, bandė stabdyti bet kokios lietuviškos idėjos plitimą, nenorėjo ji ir lietuviškos katalikų bažnyčios. Dėl to magistratas dar 1935 m. bandė sutrukdyti įsigyti sklypą bažnyčios statybai, vėliau – ir gatvėms tiesti (LVIA, f. 669, ap. 48, b. 239, l. 108–109). Statybai vėluojant, jos projektus įgyvendinti darėsi vis sunkiau: visi jautė besiniaukiančią taikos padangę. Rytai ir Vakarai žvangino ginklus, Rytuose stiprėjo komunistinė diktatūra, vakaruose – „Didysis Vokiečių Reichas“. Dėl to Lietuvoje vieni tapo atsargesni su kai kurių projektų įgyvendinimu Klaipėdos krašte, kiti įžulesni ir drąsesni juos stabdyti. Kas žino, ar ir projektuojamoji bažnyčia Klaipėdoje nebūtų buvusi sugriauta, kaip ir visos kitos, Antrojo pasaulinio karo audrose.

Kilni ir šviesi mintis pastatyti Klaipėdoje katalikų bažnyčią išliko gyva karo ir okupacijų metais. Ji įgyvendinta¹⁷ jau kitais laikais, kitų žmonių.

---

¹⁷ Antrojo pasaulinio karo metais visos Klaipėdos bažnyčios buvo sugriautos. Po karo katalikams leista įsikurti nedidelėje Kristaus Karaliaus bažnytelėje. Už tikinčiųjų aukas pradėta ir baigiamą statyti Marijos Taikos Karalienės bažnyčią sovietinė valdžia atėmė ir pavertė filharmonija. Atkūrus nepriklausomybę, ji gražinta tikintiesiems. Pastatytos ir baigiamos įrengti Šv. Juozapo Darbininko ir Šv. Kazimiero katalikų bažnyčios.

Literatūra

- [Boruta J.] (2011). J. E. Telšių vyskupo Jono Borutos SJ žodis. Kn.: S. Vaitekūnas. *Justinas Staugaitis. Vyskupas. Politikas. Tautos dvasios ir valstybės puoselėtojas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras.
- Vyskupo P. Būčio atsiminimai*. (1966). T. 12. Chicago, p. 74.
- [Staugaitis J.] (1940). *Jo Ekscelencijos Telšių vyskupo Justino Staugaičio Ganytojiški raštai tikintiesiems 1926–1939 metais*, I pamokslas. Telšiai.
- Bažnyčios projektų parodoje. (1938). *Vakarai 63*.
- Gliožaitis, A. A. (2003). Klaipėdos kraštas (istorija). *Mažosios Lietuvos enciklopedija*, t. 2.
- Įsteigta Lietuvos bažnytinė provincija. (1926). *Rytas 77*.
- Įsteigta Lietuvos bažnytinė provincija. (1926). *Žemaičių priedelius 15*.
- Iš Lietuvos padaryta provincija. (1926). *Lietuvos žinios 80*.
- [vyko?.. (1926). *Lietuvos žinios 81*.
- Yla, S. (1999). *Jurgis Matulaitis*. Vilnius: LKMA.
- J.E. Vyskupo Staugaičio išleistuvės. (1926). *Žemaičių priedelius 21*.
- Kasparavičius, A. (2008). *Tarp politikos ir diplomatijos. Šventasis Sostas ir Lietuvos Respublika*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas.
- Klaipėdiečiai katalikai nepatenkinti. (1935). *Rytas 18*.
- Konkordatas Šv. Sosto ir Lietuvos Respublikos. (1927). *Vyriausybės žinios 264*.
- Merkys, V. (1999). *Motiejus Valančius. Tarp katalikiškojo universalizmo ir tautiškumo*. Vilnius: Mintis.
- P.S. (1926). Tauta ir religija. *Rytas 79*.
- Piročkinas, A. (2009). Katalikybė Klaipėdos krašte 1923–1939 metais. *Mokslo Lietuva 17*.
- Priimtas Smeltės Katalikų bažnyčios projektas. (1938). *Vakarai 63*.
- Staugaitis, J. (2006). *Mano atsiminimai*. Vilnius: MELI.
- Vaitekūnas, S. (2011). *Justinas Staugaitis*. Vilnius: MELC, p. 357.
- Vaitkus, M. (2006). Atsiminimai apie arkivyskupą Pranciškų Karevičių. *Arkivyskupas Pranciškus Karevičius. Mano gyvenimo ir atsiminimų bruožai*. Vilnius: LKMA.
- Vyskupo, P. (1966). *Būčio atsiminimai*, t. 2. Chicago.
- Žinaš. (1934). Neleistinas pasielgimas Smalininkuose. *Lietuvos aidas 214*.

Šaltiniai

- LCVA – Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 136, ap. 1, b. 2, l. 9.
- LVIA – Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 69, ap. 48, b. 286, l. 1–2.
- LVIA – Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 669, ap. 48, b. 293, l. 11.
- LVIA – Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 669, ap. 48, b. 193, l. 104.
- LVIA – Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 669, ap. 48, b. 293, l. 93.
- LVIA – Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 669, ap. 48, b. 293, l. 108–109.
- Vyskupo J. Borutos SJ archyvas.